

Česká republika a GRV v evropském kontextu

Globální a rozvojová výchova jsou pojmy, které v České republice a potažmo v celém visegrádském regionu stále nejsou v oblasti vzdělávání úplnou samozřejmostí. Ve vyspělých zemích se však úspěšně rozvíjí. Co rozumíme globální rozvojovou výchovou? Co se děje na tomto poli v ČR a zemích Visegrádu? Jakou roli hraje Rada Evropy a jednotlivé organizace v ČR?

Globální rozvojová výchova, koncept, ke kterému se v ČR přihlásil především projekt Varianty Člověka v tísni (ČVT) pod názvem „GRV – globální rozvojové vzdělávání“ a který je, vedle teoretiků v oblasti alternativní pedagogiky, na evropské úrovni prosazován například North South Centre (NSC) Rady Evropy, představuje logickou kombinaci dvou z „nových“ výchov, zatím relativně málo zabydlených v prostředí českých škol i mimoškolních aktivit, potažmo v oblasti vzdělávání v celém visegrádském regionu.

Globální výchovou myslíme proces směřující k posílení odpovědnosti za přírodní, hospodářské, sociální a kulturní prostředí světa v lokálním i globálním měřítku, přičemž důraz je kladen na pochopení provázanosti světa a potřebu systémovosti při řešení globálních problémů.

Rozvojovou výchovou[1] myslíme průřezovou disciplínu zahrnující témata z oblasti udržitelného rozvoje, lidských práv, ekologické, multikulturní (interkulturní) a globální výchovy, jejímž cílem je pochopení vztahů mezi životy lidí z tzv. vyspělých a tzv. rozvojových zemí a na jejím základě také podpora mezinárodní rozvojové spolupráci.[2]

Globální rozvojová výchova by měla podporovat toleranci, solidaritu a pochopení problémů mezinárodního rozvoje, ve své metodice je zaměřena především na podporu aktivního učení a reflexe, klade důraz na různost a respekt k druhým a přispívá k ujasnění vlastních priorit studentů v globálním kontextu. [3]

Globální nebo rozvojová nebo globální rozvojová výchova hovoří o světových, planetárních souvislostech, ale sama často nepřekračuje hranice své země, což se dá říci zejména o zemích V4, kde se aktivity na tomto poli v posledních letech pozvolna etablojí ve školních osnovách, vzdělávání pedagogů i ve volnočasových aktivitách mládeže. A to mimo jiné s ohledem na skutečnost, že se tyto státy staly z příjemců rozvojové pomoci jejími dárci, respektive, zvláště v případě ČR, znovu dárci (po přerušení tradice vysoce vázané zahraniční pomoci v rámci socialistického bloku a jeho satelitů). Poměrně značná neprovázanost aktivit jednotlivých aktérů na „domácím“ poli jednotlivých zemí Visegrádu, stejně jako zcela minimální výměna zkušeností na regionální úrovni v této fázi prvních let utváření přístupu k těmto výchovám, jistě není zcela ku prospěchu věci.

Zdá se, že téma „možnosti ČR po vstupu do EU“ je už poněkud ohrané a i v oblasti vzdělávání, rozvojové spolupráce a dalších spojených oblastí o něm bylo napsáno snad už vše. Dovolte mi proto opustit silné téma možnosti kofinancování rozvojových a vzdělávacích projektů z fondů Evropské komise a věnovat se jiné aktivitě, která také souvisí s Evropskou unií a s oblastí, kterou se zde zabýváme, a která byla více méně iniciátorem vzniku tohoto článku: na úrovni V4 ji představuje v současné době (již výše zmíněné) NSC Rady Evropy „Global Education Programme“ určený pro „naše“ 4 nové členské státy (tento proces je ověřen v dalších evropských státech). V průběhu několika

předchozích let došlo za podpory NSC ke zvýšení komunikace mezi národními aktéry na tomto poli, k vytvoření strategických dokumentů v této oblasti a obecně k posílení globální rozvojové výchovy na národní úrovni v jednotlivých členských státech Evropské unie.

Situace v ČR – zdaleka ne vyčerpávající shrnutí dosavadního vývoje

Na oficiální (státní) úrovni došlo za posledních deset let k významnému pozitivnímu posunu v chápání vzdělávání jako komplexního procesu zahrnujícího mnoho do té doby v našem prostředí neznámých nebo opomíjených výchov. Nejlépe se v ČR dařilo výchově ekologické, k čemuž přispěla nejen široká aktivita občanského sektoru, ale také gesční zastřešení ministerstvem životního prostředí, které mezi ústředními orgány státní správy vyčnívá jako instituce prosazující inovační přístupy a zaměstnávající pracovníky se skutečným zájmem o věc. Vrátime-li se ke globální rozvojové výchově, nejbliže k ní z oficiálně postupně prosazovaných výchov má výchova multikulturní (v pojetí projektu Varianty interkulturní vzdělávání – IKV). Na poli multikulturní výchovy je třeba jmenovat Multikulturní centrum a Evropské informační středisko Univerzity Karlovy – Středisko pro vzdělávání k lidským právům.

Dále se na straně státu hovoří o potřebě zvyšování povědomí o problémech rozvojového světa, především ve vazbě na veřejnou podporu českého programu zahraniční pomoci; tento záměr je definován v Konceptu zahraniční rozvojové pomoci na léta 2002 – 2007, ovšem spojení rozvojová výchova nebo globální rozvojová výchova zde není explicitně použito; konkrétně se tento záměr ministerstva zahraničních věcí projevuje v realizaci projektů zaměřených na státní správu, média a základní a střední školy v oblasti informovanosti o mezinárodní rozvojové spolupráci.

Jak plyne již z úvodního odstavce věnovanému procesům na straně státu, i zde hrají významnou roli organizace občanského sektoru, které jsou v ČR iniciátory a hybateli ve věcech implementace zásad alternativních výchov do vzdělávacího systému i mimoškolních aktivit mládeže.

Deset let zde působí již zmiňovaný projekt Člověk v tísní Varianty, zaměřený především na koncept multikulturního (interkulturního) vzdělávání. Varianty mají mnoho primátů, ať už se jedná o zapojení odborníků z akademické sféry i z praxe do projektu nevládní organizace, u které se a priori předpokládá spíše nadšenecká aktivita poučených dobrovolníků, o komplexní přístup k problematice včetně úzkého kontaktu s ministerstvem školství, přímé spolupráce se školami, interakce s dalšími projekty uvnitř ČvT, vydávání vlastních publikací atd. Ke konceptu interkulturního vzdělávání (IKV) přibyl nedávno také koncept globálního rozvojového vzdělávání (GRV), který reflektuje rozrůstající se aktivity ČvT v oblasti rozvojové spolupráce, konkrétně rozšíření portfolia v zahraniční realizovaných projektů také o projekty ne pouze čistě humanitární, ale také rozvojové (př. školy v Africe, hledání zdrojů pitné vody), realizace informačně rozvojových projektů v ČR. Z aktivit ČvT na poli vzdělávání je třeba zmínit také filmový festival Jeden svět a projekt Jeden svět na školách postavený na principu efektivního využívání promítání tematických filmů.

Dalším významným hráčem na tomto poli v ČR je sdružení Kontinenty (sdružení pro spolupráci se zeměmi Afriky, Asie a Latinské Ameriky), které se oproti dalším nevládním organizacím na tomto poli vyznačuje mnoha specifiky. Cílem sdružení není vytváření

multikulturní společnosti, upřednostnění globálního občanství před občanstvím národním apod. Těžiště činnosti leží v budování přátelských a oboustranně prospěšných vztahů se zeměmi Jihu; kolektivními

členy sdružení jsou společnosti přátel jednotlivých rozvojových zemí v ČR, stejně jako sdružení obyvatel těchto jednotlivých zemí žijících v ČR. Organizace se zabývá především kulturními vztahy, šířením tolerance cestou vzájemného poznání odlišných kultur. Individuálními členy sdružení jsou především odborníci z akademické sféry, kteří ve vztahu ke globální rozvojové výchově využívají svou kapacitu především k práci na zapracování zásad rozvojové výchovy do školních osnov.

V oblasti mimoškolní práce se středoškoláky je jednou z nejvýznamnějších aktivit na české scéně v této oblasti Pražský model Spojených národů (Prague Model United Nations – PMUN), vzdělávací program Asociace pro mezinárodní otázky (AMO), který letos pokračuje už svým X. ročníkem. Jedná se o klasický model OSN určený středoškolským studentům, který v sobě zahrnuje prvky sociální, osobnostní, ekologické, ale především globální a rozvojové výchovy. Vedle PMUN se AMO věnuje také dalším aktivitám v oblasti rozvojové výchovy. V rámci své diskusní činnosti se na bázi ad hoc a od roku 2002 systematicky věnuje tématům mezinárodního rozvoje a rozvojové spolupráce, v rámci Výzkumného centra AMO působí Program rozvojových výzkumů a pracovní skupiny pro subsaharskou Afriku a pro Širší Blízký východ. Pro rok 2005 připravuje AMO nový projekt Cesty rozvojové výchovy (CRV) sestávající z veřejných diskusí na rozvojová témata pod názvem Rozvojové fórum AMO, z diskusních cyklů na středních školách (Rozvojové fórum AMO na středních školách) a z výzkumných aktivit. Ty zahrnují jak monitoring rozvojové výchovy v ČR, tak vlastní výzkumnou činnost v oblasti vztahu ČR se zeměmi třetího světa, významu Dohody z Cotonou pro zahraniční politiku ČR apod.

Jak je zřejmé z výše uvedeného shrnutí nejvýznamnějších aktivit na poli globální rozvojové výchovy v ČR, zatím (bohužel nebo díky bohu?) významně převažují aktivity dobrovolné nad možnostmi zajistit pro tuto oblast vzdělávání finanční prostředky umožňující další rozvoj této oblasti, která nabývá na důležitosti celosvětově.

Přestože odborníci Kontinentů nebo členové Sekretariátu Pražského modelu Spojených národů pracují zcela bez nároku na odměnu, jako příklad aktivit realizovaných prakticky zcela bez finančních prostředků slouží nejlépe aktivity Junáku (spolupráce s Lesy ČR, jejíž výtěžky byly v minulosti věnovány na podporu lesnictví v rozvojových zemích, nebo společný projekt s Člověkem v tísní Postavme školu v Africe), podobně tak INEX – Sdružení dobrovolných aktivit přispěl prací teoretickou i informační.

Vzhledem k průniku cílů rozvojové výchovy a programu rozvojové spolupráce ČR (potřeba veřejné podpory zapojení ČR do mezinárodní rozvojové spolupráce) by se mohlo na první pohled zdát, že problematika globálního rozvojového vzdělávání je primárně agendou ministerstva zahraničních věcí a že dalšími hlavními hráči jsou především nevládní organizace označující samy sebe jako rozvojové (a za tímto účelem se sdružující v asociaci českých rozvojových nevládek, FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci). Při hlubším zamyšlení nad problematikou dojdeme rychle k závěru, že tomu tak není, že struktura aktérů na poli globální rozvojové výchovy se ne zcela kryje s tzv. rozvojovou konstitucí pokrývající realizaci a podporu programu zahraniční spolupráce. Mj. k tomuto poznání a především k dialogu mezi zúčastněnými stranami nás vede také výše zmíněný program NSC Rady Evropy, k němuž si dovoluji několik informací závěrem:

Programme for Strengthening Global Development Education for the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia (Program posilování globální rozvojové výchovy pro Českou republiku, Maďarsko, Polsko a Slovensko).

Hlavním cílem globální rozvojové výchovy je v pojetí NSC výchova k povědomí o globálních problémech. Program je finančně podpořen nizozemským ministerstvem zahraničních věcí a je v první fázi realizován prostřednictvím seminářů v zemích V4, které jsou věnovány mapování situace v jednotlivých státech a definování předběžných všeobecných národních programů globální rozvojové výchovy za účasti zúčastněných národních organizací (viz dále).

Program je vytvořen s cílem propagovat a posílit oblast globální rozvojové výchovy v zemích V4. NSC Rady Evropy působí v oblasti podpory globální rozvojové výchovy v Evropě od roku 1990 s cílem posílit národní kapacity v této oblasti cestou zprostředkování mezinárodních zkušeností a sdílení informací.

Cíle programu pro Českou republiku jsou:

- zajistit politickou podporu a přípravu strategických dokumentů pro oblast globální rozvojové výchovy
- podpořit dialog mezi parlamentem, vládou, místní a regionální správou a občanskou společností v otázkách globální rozvojové výchovy
- prostřednictvím vzdělávání posílit veřejné povědomí v otázkách globální provázanosti, mezinárodní solidarity a rozvojové spolupráce
- sdílet poznatky z programu s dalšími zájemci z Evropy

Zvláštní důraz je přitom kladen na spolupráci zúčastněných; vzhledem k mezivládnímu charakteru Rady Evropy je možné jednat na čtyřech úrovních popsaných výše („quadrilogue“ – parlament, vláda, místní a regionální autority, občanská společnost), což významně přispívá k efektivnosti celého procesu.

Program sestává celkem z pěti součástí, jejichž detailním rozpracováním se zde nebudeme zabývat, jedná se o tyto prvky:

- Národní seminář o globální rozvojové výchově (jeho cílem by mělo být sdílet informace mezi jednotlivými aktéry na poli globální rozvojové výchovy, seznámit se s osvědčenou zahraniční praxí v této oblasti a diskutovat o národní strategii globální rozvojové výchovy v ČR)
- (zárodečné) financování globální rozvojové výchovy (má se jednat o příspěvek na pilotní projekty v oblasti globální rozvojové výchovy, které by byly financovány doplňkově k již existujícím mechanismům financování těchto aktivit v ČR – takovým existujícím mechanismem může být například dotační program pro nevládní organizace vypisovaný MZV v rámci českého programu rozvojové spolupráce)
- GENE Network (Global Education Network Europe) – (struktura představující fórum pro diskusi představitelů evropských ministerstev zahraniční (ČR reprezentuje Rozvojové středisko) a realizátorů aktivit globální rozvojové výchovy pro diskusi o financování aktivit v této oblasti)
- Peer Review (zhodnocení globální rozvojové výchovy na národní úrovni zahrnující účast českého experta na tuto oblast a zhodnocení aktivit na tomto poli v ČR)
- Týden globální výchovy (Global Education Week) (třetí týden v listopadu již pět let probíhá, mj. též v ČR – zatím pouze v Brně; jedná se o týden zhuštěných aktivit globální rozvojové výchovy zaměřených na školy, širokou veřejnost na národní, regionální i místní úrovni)

Uzavřel bych návratem k první zmíněné aktivitě programu NSC, národnímu semináři, který je jednak ze všech aktivit časově nejbližší (očekává se v únoru 2005) a který považuji v současné době za velký přínos tohoto programu Rady Evropy pro Českou republiku. Jak jsem již uvedl výše, při hlubší úvaze, ke které nás tato evropská iniciativa přivádí, zjistíme, že spektrum hlavních hráčů se pro oblast zahraniční rozvojové spolupráce a pro oblast globální rozvojové výchovy poměrně výrazně liší. Vedle ministerstva zahraničních věcí a Rozvojového střediska je zde dominantní úloha ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ve hře je též ministerstvo životního prostředí, které je zodpovědné za oblast ekologické výchovy. Vedle organizací sdružených ve FoRS, včetně Člověk v tísni, je zde celá řada dalších, které nemusejí být silné v rámci programu zahraniční pomoci, ale na poli globální rozvojové výchovy mohou být naprosto klíčovými – zde se může jednat stejně tak o AMO jako o mládežnické organizace sdružené v České radě dětí a mládeže (ČRDM) (především Junák, Svaz Skautů a Skautek ČR) nebo sdružení pedagogů.

Otázkou pro národní seminář, k aktivní roli na jehož přípravě jsou všichni aktéři předem zváni, [4] tak zůstává, jak bude vypadat spolupráce zainteresovaných ministerstev při vytváření národní strategie globální rozvojové výchovy, jaké možnosti financování těchto aktivit na mimoškolní úrovni nabídne MŠMT, jakým způsobem bude ošetřeno čerpání těchto prostředků z programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR (vyčlenění stabilního procenta celkového rozpočtu na ZRS – 2 %, 3 %...), jakým způsobem bude nastavena efektivní komunikace mezi zúčastněnými, zda dojde k ustavení pracovní skupiny/platformy organizací nevládního sektoru v této oblasti, která by měla být širší než sdružení FoRS...

---

[1] Rozvojová výchova v „západním“ pojetí jako „Development Education - DE“, do českého jazyka překládána často také jako rozvojové vzdělávání (INEX, Člověk v tísni); pro účely tohoto textu používám překladu rozvojová výchova (Rozvojové středisko, Asociace pro mezinárodní otázky), který lépe vystihuje podstatu DE přesahující oficiální vzdělávací systém spojený s výukou ve školních lavicích v rámci (předškolního) primárního a sekundárního vzdělávání, který se a priori asociuje s pojmem vzdělávání, jakkoli aktivity rozvojové výchovy mají nezpochybnitelně vzdělávací charakter.

[2] ODA – Official Development Assistance (oficiální rozvojová pomoc poskytovaná vyspělými státy nebo mezinárodními organizacemi); v ČR používáme pro program oficiální zahraniční pomoci termín Zahraniční rozvojová spolupráce – ZRS.

[3] Podle ředitele Regionálního centra Programu OSN pro rozvoj (UNDP) pro střední a východní Evropu v Bratislavě Bena Slaye

[4] Zájemci necht' kontaktují Rozvojové středisko, které je kontaktním místem pro přípravu národního semináře v ČR: Rozvojové středisko, Ústav mezinárodních vztahů, Nerudova 3, 118 50 Praha 1 – Malá Strana, tel: + 420 251 108 130, e-mail: info@rozvojovestredisko.cz; www.rozvojovestredisko.cz.

Michal Procházka, [Visegrad.info](http://www.visegrad.info), 28.11.2004 (link na <http://www.visegrad.info/index.php?ID=clanek&IDc=104>)